RAUF PARFI SHE'RIYATINING METAFORIK TADQIQI

Xabibjonov Ikromjon Toshpulat o'g'li
Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universiteti,Tillar va maktabgacha ta'lim kafedrasi professori v.b.
https://doi.org/10.5281/zenodo.19693497

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Rauf Parfi she'riyatining metaforik tabiatiga xos yetakchi belgilar tahlil qilinadi. Shoir poetikasida metafora oddiy bezak emas, balki poetik tafakkur va falsafiy mushohadaning asosiy shakli ekani ko'rsatib beriladi. Tadqiqotda tabiat obrazlari, rang, fasl, osmon, yomg'ir, shamol, xazon, bahor kabi timsollarning lirik kechinma, tarixiy xotira, milliy og'riq va ruhiy iztirobni ifodalashdagi vazifasi ochib beriladi. Shuningdek, Rauf Parfi metaforasining individual-estetik xususiyati uning ichki "sir", erk va Turkiston g'oyasi bilan uzviy bog'liqligi misollar asosida yoritiladi.

KALIT SO'ZLAR

Rauf Parfi, metafora, poetik tafakkur, obraz, ramz, tabiat tasviri, lirik qahramon, milliy ruh, Turkiston, modern she'riyat

XX asr o'zbek she'riyatida Rauf Parfi nomi metaforik tafakkurning eng yuksak namoyandalaridan biri sifatida alohida ajralib turadi. Uning she'rlarida so'z faqat voqelikni ifodalovchi birlik emas, balki hissiy, falsafiy va tarixiy yukni ko'taruvchi tirik poetik organizmga aylanadi. Shu bois Rauf Parfi poetikasini metaforasiz tasavvur etish qiyin. N.Rahimjonov Rauf Parfi she'riyati xususida so'z yuritar ekan, "metafora eng baland bosh figura" degan qarashni bejiz emasligini ta'kidlaydi . Bu mulohaza shoirning butun ijodiy olamiga kalit bo'la oladi: Parfida metafora bezak emas, balki borliqni ko'rish usuli, ruhiy tajribani ifodalash vositasi, hatto fikrning o'zidir.

Rauf Parfi poetikasining yana bir muhim jihati shundaki, unda metafora ko'pincha tabiat va inson ruhiyati o'rtasidagi ko'prik vazifasini bajaradi. Shoir osmon, shamol, yomg'ir, xazon, bahor, tong, yulduz kabi ko'rinishlarni tashqi manzara sifatida emas, ichki holatning ko'chma shakli sifatida talqin etadi. Shu ma'noda uning she'riyati botiniy tajribaning tabiat tiliga ko'chirilgan matniga o'xshaydi. Zamonaviy tadqiqotlarda ham Rauf Parfi ijodidagi noan'anaviy

modernistik so‘z-obrazlar qatorida aynan “yomg‘ir, shamol, daraxt, nur, xazon, osmon, quyosh, oy, tong, so‘z” kabi birliklar yetakchi timsollar sifatida ko‘rsatiladi.

Rauf Parfi she’riyatida metafora borliqning ichki qonuniyatini kashf etishga xizmat qiladi. N.Rahimjonov shoir dunyoqarashini sharhlar ekan, inson, tabiat, jamiyat va haqiqat birligi Parfi tafakkurining asosiy tayanchi ekanini qayd etadi . Demak, shoir uchun tashqi olam va ichki kechinma orasida qat’iy chegara yo‘q: biri ikkinchisiga aylanadi, ikkinchisi birinchisida ko‘rinadi. Aynan shu nuqtada metafora estetik usuldan ontologik tamoyilga ko‘tariladi.

S.Tojamatova va D.Toychiyeva ham Rauf Parfi ijodida “takrorlanmas metaforalar” alohida o‘rin tutishini, shoir ruhiy kechinmalarni nozik ifodalashda tabiat hodisalari va borliqdagi mavjudotlarga suyanishini ta’kidlaydilar . Bu kuzatish muhim: Parfi metaforasi ko‘pincha biror hissiyotning tayyor nomini aytmaydi; uning o‘rniga shu hissiyotning tabiatdagi ekvivalentini yaratadi. Natijada she’r xabar berishdan ko‘ra sezdirishga, izohlashdan ko‘ra ruhiy holatni yashatishga intiladi.

Masalan, “Тонг оқарди. Тонг сочим менинг” misrasi oddiy o‘xshatish emas. Bu yerda tong tashqi vaqt birligi bo‘lib qolmaydi; u lirik “men”ning yoshligi, pokligi va o‘tkinchi hayot fasliga aylanadi. “Sochim mening” deyish orqali tong insonlashtiriladi, ayni vaqtda insonning o‘zi ham tabiat aylanishiga singdiriladi. Birgina satrda vaqt, jism va ruh birlashadi. Shoirning kuchi ham shunda: u hissiyotni ta’riflamaydi, uni rang va holatga aylantiradi.

Rauf Parfi lirikasida bahor, qor, yomg‘ir, shamol va tong juda faol metaforik qatlamni tashkil qiladi. “Нигоҳинг кўринур, кўзларинг...” she’ridagi “Қор остида мудраган баҳор” obrazi bunga yorqin misoldir . Mazkur satrda bahor shunchaki fasl emas; u hali yuzaga chiqmagan iliqlik, muhabbatning ichki quvvati, sovuq qatlam ostida yashirin turgan hayot ramzidir. Keyingi satrdagi “Порлаб турар баҳор кўзларинг” ifodasi esa bu yashirin bahorni bevosita yor nigohiga ko‘chiradi. Shunday qilib, bahor ikki bosqichli metaforik harakatda namoyon bo‘ladi: avval qor ostidagi pinhon imkoniyat, so‘ngra ko‘zlarda porlagan tiriklik.

Tojamatova va Toychiyeva Parfi poetikasining aynan mana shunday ko‘pqatlamli tabiat tasvirlari bilan kuchayishini ko‘rsatadilar: bir qarashda oddiy manzara ko‘ringan misralar zamirida chuqur ruhiy-falsafiy ma’no yashirinadi . Haqiqatan ham, Parfi satrini bir marta o‘qish bilan undagi mazmun tugamaydi; u takror mutolaada yangidan ochiladi.

Shoirning yomg‘ir obraziga murojaati ham nihoyatda xarakterlidir. “Ёмғир ёғиб чиқди тун бўйи, / ... / Бузилгандек осмоннинг уйи — / Ерга қараб йиғлайди оғир” misralarida yomg‘ir tabiat hodisasi sifatida emas, osmonga tegishli iztirobning ko‘rinishi sifatida beriladi . “Osmonning uyi buzilishi” mantiqan mumkin bo‘lmagan holat, ammo poetik jihatdan nihoyatda ta’sirchan metaforadir.

Bu yerda kosmik miqyosdagi izdan chiqish inson qalbidagi anduh bilan birlashadi. She’rning keyingi satrlarida “Юрагимда кўҳна андуҳлар” deyilishi ham shu metaforaning ichki manzilini ochadi: tashqaridagi yomg‘ir ichkaridagi vayronalikning aks-sadosidir .

Yana bir she’rda esa yomg‘ir ruhiy holat bilan yozuv jarayonini bog‘laydi: “Ёмғир ёғар, шиғалаб ёғар, / ... / Ёға бошлар қоғозга кўнгил” . Bu yerda ko‘ngilning qog‘ozga “yog‘ishi” favqulodda topilma. Shoir dardni yozish demaydi; balki ko‘ngilning yomg‘ir singari yog‘ishini tasvirlaydi. Demak, yozish Parfida hissiy to‘kilish, ruhiy bosimning tabiiy oqimga aylanishi demakdir. Metafora bu yerda ijodning o‘z mohiyatini ochadi.

Shamol va xazon bilan bog‘liq tasvirlar ham lirik qahramonning ichki bo‘shlig‘ini chuqur anglatadi. “Шивирлайди оёғимда яшаб ўтган хазонлар, / Кўзларимга игна янглиғ санчилмоқда мезонлар” satrlarida vaqt, xotira va iztirob bir nechta timsol orqali zichlashtirilgan . Xazon umrning o‘tgan fasli; mezonning ko‘zga ignadek sanchilishi esa kuz faslining oddiy kelishi emas, ruhiy og‘riqning jismoniy sezimga aylanishidir. Bu she’rni tahlil qilgan D.Nomozova huvillagan qishloqni qalbning huvillashi, nayni esa ilohiy ishq va ichki sog‘inch bilan bog‘laydi. Bu talqin Parfi metaforasining ochiqligini ko‘rsatadi: uning obrazi faqat bir ma’noga qamalib qolmaydi, balki ma’no qatlamlarini ko‘paytiradi.

Rauf Parfi metaforasining eng muhim jihatlaridan biri uning falsafiy va milliy ruh bilan chambarchas bog‘liq ekanidir. Buni “Осмон нақ бошимнинг устида турар, / Ичаётган чойимга булутлар қўнар” satrlarida yaqqol ko‘rish mumkin . Mazkur beshlikni sharhlagan tadqiqotchilar shoir yiroqdagi osmonni insonning boshiga tushirib, makrokosmos bilan mikrokosmosni bir nuqtaga jamlaganini ta’kidlaydilar . Darhaqiqat, choydagi bug‘ bilan bulut orasidagi yashirin yaqinlik Parfi tasavvurida favqulodda poetik kashfiyotga aylanadi. Olamdagi uzoq va yaqin, katta va kichik, yuqori va past qarama-qarshiliklari bekor bo‘ladi. Natijada inson dunyoning markaziga emas, uning ichki tarkibiga aylanadi.

Bu yerda metafora nafaqat tasvir, balki tasavvufiy tusdagi tafakkur shaklidir. Tojamatova va Toychiyeva ushbu she’rda “olamdagi barcha narsa va hodisalar o‘ziga qaytadi” degan so‘fiyona tushunchaning ifodasini ko‘radilar . Bu fikrni Parfi poetikasining muhim belgisi sifatida qabul qilish mumkin. Chunki shoirda narsa va hodisalar alohida yashamaydi; ular bir-birining ichiga o‘tadi, bir-birida ma’no topadi.

Shoir metaforasining milliy va tarixiy qatlamini “Синиқ осмон, бир юлдуз мудрар” she’ri ayniqsa yorqin ko‘rsatadi. “Туркий дунё чил-чил бўлинган...” satri bunda asosiy semantik markazdir . Siniq osmon shunchaki g‘amli manzara emas; u bo‘lingan tarix, parchalangan xotira va iztirob chekayotgan Turk dunyosining

umumlashgan timsolidir. Tanho yulduz esa shu bo‘linish ichida qolgan umid, ehtimol, yagona saqlanib turgan ruhiy markaz sifatida ko‘rinadi. Bu metafora individual kechinmadan chiqib, milliy fojiaga ko‘tariladi.

D.Nomozova ham Parfi poetikasida shamol, xazon, daraxt va bahor singari obrazlar milliy ozodlik, Turkiston va ruhiy uyg‘onish ma’nolari bilan kengayishini qayd etadi . Xususan, “kuygan daraxt”ni Turkiston timsoli sifatida talqin etishi shoir obrazlaridagi tarixiy xotira qatlamini yanada ravshanlashtiradi . Demak, Rauf Parfi metaforasida tabiat manzarasi deyarli hech qachon “sof tabiat” emas; u doim tarix, erk, ayriliq, sog‘inch yoki milliy og‘riq bilan kesishadi.

Rauf Parfi metaforasining yana bir alohida belgisi uning semantik tejamkorligidir. Shoir ko‘pincha juda ixcham misrada keng ruhiy maydon yaratadi. “Нима қилиб қўйдинг, қуёш, / ... / Такрорланмас мўъжизани / Дарчамда” parchasi shunday poetik zichlikka ega . S.Tojamatova va D.Toychiyeva ushbu to‘rtlikdagi “takrorlanmas mo‘jiza”ni bir tomondan tabiat manzarasi, ikkinchi tomondan inson umrining qordek musaffo yoshlik davri, hatto sevgi ramzi sifatida sharhlaydilar . Bu talqin bejiz emas. Parfi metaforasining kuchi shundaki, u bitta obrazni birdaniga bir necha ma’no qatlamida ishlatadi. Quyosh shu yerda oddiy nur manbai emas; u vaqtning shafqatsizligi, hayotning qaytmas harakati, ba’zan esa hislarning sinovchisi sifatida ko‘rinadi.

Shuningdek, Rauf Parfi metaforasi ko‘pincha tilning grammatik va sintaktik me’yorlarini ham estetik maqsad bilan keskinlashtiradi. Unda gaplar ko‘pincha uziluvchan, hissiy bosim ostida quriladi, natijada obraz tayyor izoh emas, “ochiq semantik maydon” holida qoladi. Shu sababli Rauf Parfi she’rini o‘qigan kitobxon ma’noni tayyor holda qabul qilmaydi, balki uni poetik jarayon ichida qayta yaratadi. Bu xususiyat shoirning modernistik uslubiga hamohangdir. D.Nomozova qayd etganidek, Rauf Parfi she’riyatida tun, shamol, xazon, daraxt, bahor kabi obrazlar muntazam takrorlansa-da, ular bir xil ma’noni qaytarmaydi; har gal yangi ruhiy vaziyatga kiradi . Demak, Rauf Parfi poetikasida metafora statik emas, harakatdagi ma’no markazidir.

Bu jihat shoirning “sir”ga munosabati bilan ham bog‘liq. Rahimjonov Rauf Parfi dunyoqarashida insonning ichki “siri” moddiylikdan ruhiyatga evrilish bilan anglashilishini alohida ta’kidlaydi . Aslida Rauf Parfi metaforasi ham ana shu ichki sirni bevosita aytmay, uning atrofida ma’no maydoni yaratadi. Shoirning ko‘pgina satrlari “men qayg‘udaman” yoki “men yolg‘izman” degan to‘g‘ridan-to‘g‘ri bayonotdan qochadi; buning o‘rniga u siniq osmonni, quyuq tumanni, izg‘ib yurgan shamolni, ko‘nglini to‘kayotgan nayni gapirtiradi. Natijada she’r tanho kechinmani umumlashgan estetik haqiqat darajasiga ko‘taradi.

Rauf Parfi she’riyatining metaforik tabiatini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, shoir poetikasida metafora badiiy bezak darajasidan ancha yuksak turadi. U fikrning asosiy shakli, botiniy tajribaning tashqi ko‘rinishi, ruhiy va tarixiy haqiqatni ochuvchi estetik mexanizmdir. Rauf Parfi tabiat hodisalarini inson ruhiyatiga, inson kechinmalarini esa osmon, yomg‘ir, tong, shamol, bahor va xazon tiliga ko‘chiradi. Shu tariqa uning she’rida manzara psixologiyaga, psixologiya esa falsafaga ulanadi.

Shoirning metaforik tafakkuri uch asosiy yo‘nalishda namoyon bo‘ladi: birinchisi, lirik kechinmaning tabiat obrazlari orqali berilishi; ikkinchisi, oddiy manzaraga chuqur ontologik-falsafiy ma’no yuklanishi; uchinchisi esa milliy tarix va erk g‘oyasining ramziy obrazlar bilan ifodalanishidir. “Qor ostida mudragan bahor”, “osmonning uyi”, “qog‘ozga yog‘gan ko‘ngil”, “siniq osmon” kabi topilmalar Parfi she’riyatining aynan shu poetik kuchini namoyon etadi.

Shunday qilib, Rauf Parfi she’riyati metafora vositasida ichki “sir”ni, insoniy iztirobni va milliy xotirani bir butun poetik makonga aylantirgan noyob hodisadir. Uning metaforalari o‘quvchini faqat go‘zal tasvir bilan emas, balki og‘riqli tafakkur, ruhiy hushyorlik va ma’naviy uyg‘oqlik bilan ham yuzlashtiradi. Shu jihatdan Rauf Parfi she’riyati o‘zbek adabiyotida metaforik fikrlashning yuksak namunasi bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Parfi R. Sakina: saylanma. – Toshkent: Muharrir, 2013. – 376 b.
2. Rahimjonov N. Eng go‘zal sir (She’riyat va shaxsiyat) // Parfi R. Sakina: saylanma. – Toshkent: Muharrir, 2013. – B. 5–47.
3. Tojamatova S. R., Toychiyeva, D. I. Rauf Parfi ijodida metaforik ifoda // Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya. – 2022. – B. 75–78. – DOI: 10.5281/zenodo.6668180.
4. Nomozova D. S. Rauf Parfi she’riyatining o‘ziga xos xususiyatlari // Educational Research in Universal Sciences. – 2024. – Vol. 3, Special Issue 2. – B. 392–396.7, Б. 89.